

 UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

 Hogeschool van Amsterdam

Studeren met een functiebeperking

Handleiding voor docenten en studentenbegeleiders.

Inhoud

Woord vooraf	4
ADHD	6
Astma en allergie	9
Auditieve beperkingen	11
Chronische ziekte	15
Dyslexie	17
Motorische beperkingen	20
Psychische problemen	22
Visuele beperkingen	27
Informatie over dienstverlening aan studenten met een functiebeperking	30

Woord vooraf

Als docent of studentenbegeleider heb je wel eens te maken met een student waar iets mee aan de hand is. Misschien heeft deze student wel een functiebeperking, waardoor hij of zij moeite heeft om het onderwijs goed te volgen en de studie naar behoren af te ronden.

Maar hoe herken je, als docent of begeleider, de beperking van deze student en de problemen die de student daardoor heeft? En - nog belangrijker - hoe ga je ermee om?

Een functiebeperking is een beperking die (meestal) chronisch van aard is en die een student belemmert in zijn functioneren. Het volgen van onderwijs kan hierdoor lastig zijn. Let wel, een functiebeperking hoeft lang niet altijd zichtbaar te zijn. Voorbeelden van een functiebeperking zijn dyslexie, depressie, RSI, spierziekten, maar ook ADHD en een autisme spectrum stoornis.

Meer dan voorheen stromen leerlingen met functiebeperkingen door vanuit het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs. Hoger onderwijsinstellingen krijgen hierdoor meer en meer te maken met studenten die weliswaar toelaatbaar zijn tot het hoger onderwijs, maar soms zonder aanpassingen en begrip onnodig vertraagd kunnen raken of zelfs uitvallen.

Met deze handleiding willen we informatie verstrekken over de verschillende functiebeperkingen waarmee studenten te maken hebben of kunnen krijgen. Verder bevat het tips over welke (vaak eenvoudige) aanpassingen je als docent of begeleider kan doen in de lessen en in de onderwijssituatie in het algemeen om ervoor te zorgen dat de student het onderwijs naar behoren kan volgen. Bovendien hopen we met de uitgave van deze handleiding meer begrip te kweken voor de soms lastige situatie waarin studenten met een functiebeperking zich bevinden.

Deze handleiding pretendeert niet volledig te zijn. Daarom is er waar mogelijk een verwijzing naar meer informatie gegeven.

Voor de beschrijving van beperkingen is deels geput uit de informatiemap studieadviseurs van de TU Delft, vervaardigd met behulp van IMPULS 2004-gelden.

Ook is er informatie verzameld uit 'Achtergronden van en tips voor de omgang met leerlingen met een specifieke hulpvraag'. Auteurs: Pyt Nauta en Marinus Giesing. Nauta en Giesing. www.nauta-giesing.nl

Daarnaast komt er informatie uit een NRC bijlage d.d. 18 november 2006: Thema Gezondheidszorg, kinderen van 6 tot 16 jaar.

Tenslotte is de hierin te vinden informatie voor een groot deel verkregen door ervaring met deze studenten binnen de afdelingen Studentenzaken van de Hogeschool en Universiteit van Amsterdam

Deze handleiding is tot stand gekomen binnen het project 'Studeren met een functiebeperking' van de Hogeschool en Universiteit van Amsterdam, dat loopt van 2005 tot en met 2008.

**Claudia Flüngen, studentendecaan UvA en
Lydie van de Laar, studentendecaan HvA**

April 2008

ADHD

Attention Deficit Hyperactivity Disorder

Er is sprake van concentratiestoornissen, impulsiviteit en hyperactiviteit.

→ Kenmerken

Student heeft moeite met stilzitten, concentreren en geduld opbrengen.

→ Gevolgen

Sociale en/of psychische problemen, zoals: onderprestatie, depressie, neurose en persoonlijkheidsstoornis.

→ Problemen in de onderwijssituatie

Vooral bij:

- Bestuderen van leerstof
- College volgen (aanwezigheid, informatie verwerken, aantekeningen maken)
- Deelname aan werkgroepen
- Individuele werkstukken
- Tentamens maken
- Plannen

→ Mogelijke voorzieningen

Een student met ADHD is gebaat bij de volgende maatregelen:

- Prikkelarme ruimtes
 - o Individuele studieruimte (beschikbaar bij de Universiteitsbibliotheek)
 - o Aparte tentamenruimte
 - o Computerruimte
- Opnemen van colleges
- Extra verlichting

→ **Mogelijke Onderwijsmaatregelen**

- Gebruik prikkelarme ruimtes
- Extra begeleiding, bijvoorbeeld bij het maken van een planning (wekelijks, bijvoorbeeld m.b.v. studiemaatje)
- Aangepaste studieplanning

→ **Tips voor docenten**

- Vooraf beschikbaar stellen van lesstof (via blackboard of intranet)
- Duidelijke structuur in de les
- Duidelijke feedback geven

→ **Tips voor studenten**

- Tijdwekker gebruiken
- Actief studeren (onderstrepen, samenvatten, hardop lezen)
- Duidelijk verwachtingen en mogelijkheden aangeven
- Digitale agenda
- Geheugensteuntjes zoals memobriefjes
- Vaste partner voor practica en werkgroepen
- Beroeps- en Interesstetest doen (sommige studierichtingen en beroepen zijn minder geschikt dan andere)

→ **Wetenswaardigheden:**

- Tweemaal zoveel jongens als meisjes hebben er last van
- Komt vaak voor in samenhang met dyslexie
- Er lijkt sprake te zijn van eenzelfde erfelijke aanleg als bij chronische vermoeidheid
- Epidemiologie toont aan dat ADHD bij 1 op de 3 kinderen nooit geheel overgaat, maar dat de meesten er overheen groeien.

→ **Bronnen en meer informatie:**

- www.onderwijs handicap.nl
- <http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>
- <http://www.ggzrichtlijnen.nl> (poging van alle in Nederland betrokken behandelaren om een standaarddiagnostiek en –behandeling af te spreken; niet onderschreven door huisartsen en neurologen)
- <http://www.balansdigitaal.nl> (voor ouders en kinderen over allerlei leer-, ontwikkelings- en gedragsstoornissen als dyslexie, ADHD, dyscalculie)
- <http://www.adhd.nl/indexorigineel.html> (praktische informatie en wetenswaardigheden)
- <http://www.vriendendiensten.nl> (voor sociale contacten m.b.v. studenten)
- <http://www.begeleidieren.nl>

Astma en allergie

Bij beide aandoeningen is doorgaans sprake van verhoogde prikkelbaarheid van de luchtwegen.

→ Kenmerken astma

Astma is een chronische ontsteking en heeft een verhoogde prikkelbaarheid van de luchtwegen tot gevolg. Mensen met astma hebben bij aanvallen moeite met ademen: zij worden kortademig, ademen 'piepend' of moeten hoesten. Deze klachten ontstaan doordat de luchtwegen te sterk geprikkeld worden door allerlei stoffen. Vaak zijn astmapatiënten ook allergisch voor verschillende stoffen. Het is een chronische aandoening.

→ Kenmerken allergie

Veel voorkomende problemen bij allergieën zijn klachten aan de luchtwegen, verkoudheid, jeukende of tranende ogen, niesbuien, hoesten en benauwdheid, jeuk en/of eczeem. Eczeem kan leiden tot schaamte en sociale problemen. Bij voedselallergie kan ook buikpijn, diarree en migraine ontstaan.

→ Gevolgen

De gevolgen verschillen per soort allergie, maar de stoffen die een allergische reactie teweegbrengen, dienen vermeden te worden. Bij astma, schimmel- en huisstofmijtallergie kunnen een rookverbod, stofvrije lokalen en aanpassing van luchtvochtigheid verlichting bieden.

De meeste mensen met allergie en/of astma kampen met vermoeidheidsklachten. Vanwege het onzichtbare karakter van de aandoening kan deze tot problemen leiden in de onderwijssituatie.

→ Problemen in de onderwijssituatie

Studenten zullen vooral problemen ondervinden met:

- Aanwezigheid
- Omgevingsfactoren als rook, stof, luchtvochtigheid

Op de site van onder andere Handicap + Studie en Gezondheidsnet staan verschillende studietips, respectievelijk manieren om met allergie en/of astma om te gaan.

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Airconditioning per ruimte regelbaar
- Luchtverversing per ruimte regelbaar
- Opening van ramen per ruimte regelbaar
- Temperatuur per ruimte regelbaar
- Zonwering per ruimte regelbaar
- Linoleumvloer/tegelvloer in plaats van vloerbedekking
- Luxaflex in plaats van gordijnen
- Gebruik van whiteboard in plaats van schoolbord i.v.m. krijtstof
- Gebruik maken van individuele studieruimte waarin klimaat regelbaar is

→ **Onderwijsmaatregelen en tips voor studenten en docenten**

- Gebruik maken van onderwijsruimtes met goede klimaatbeheersing
- Juiste verdeling van rust en activiteit
- Vermijden van stress

→ **Bronnen en meer informatie:**

- www.onderwijsnhandicap.nl
- <http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>
- www.astma.nl
- www.astmafonds.nl
- www.astmaforum.nl
- <http://www.gezondheidsnet.nl>
- www.nationaalkompas.nl
- www.zorgatlas.nl

Auditieve beperkingen

Auditieve of gehoorstoornissen zijn stoornissen van het gehoor. Hieronder vallen naast doof- en slechthorendheid ook de ziekte van Ménière en overgevoeligheid voor geluid (bijvoorbeeld ten gevolge van gehoorschade).

Langzamerhand zijn er meer slechthorende en dove studenten in het hoger onderwijs terechtgekomen. Sommigen beheersen de gebarentaal, maar velen maken gebruik van apparatuur om het gehoor te versterken.

→ Kenmerken

Deze stoornissen variëren in hun uitingsvorm:

- Te zachte of harde geluiden worden niet of niet goed opgevangen
- Hoge of lage geluiden worden niet of niet goed opgevangen
- Harde geluiden kunnen pijn veroorzaken
- In sommige gevallen van vroeg-dooftheid zijn er spraakproblemen
- De communicatie wordt merkbaar belemmerd en er treden begripsproblemen op

Vaak is deze beperking niet zichtbaar. Uit het gedrag van iemand kan men eventueel afleiden dat niet alles gehoord is.

→ Gevolgen

Voor studenten die op latere leeftijd doof zijn geworden, is het vaak lastig nieuwe manieren van communicatie aan te leren. Studenten die vanaf hun geboorte al doof zijn zullen over het algemeen over een minder grote woordenschat beschikken en meer moeite hebben met spreken. Ook kan er sprake zijn van een algemene kennisachterstand. De gehoorstoornis belemmert de communicatie, zowel op inhouds- als interpretatieniveau. Dit kan leiden tot onzekerheid bij betrokkene en de neiging om zich meer en meer terug te trekken in een verdergaand isolement.

Deelnemen aan de gebruikelijke manieren van communicatie kost meer inspanning en studenten met deze stoornis zullen dus eerder te kampen hebben met vermoeidheid. Mede omdat de beperking veelal onzichtbaar is, kunnen er misverstanden optreden, die ertoe kunnen leiden dat betrokkene zich niet begrepen voelt.

→ **Problemen in de onderwijssituatie**

Afhankelijk van de stoornis en de mate waarin men beperkt hoort, zullen studenten met deze stoornis meer afhankelijk zijn van non-verbale communicatie en hulpmiddelen. E-mail is voor hen een waardevol communicatiemiddel.

Tijdens de studie kunnen studenten met deze stoornis vooral moeite hebben met:

- Het volgen van colleges
- Het deelnemen aan werkgroepen
- Het verwerven en het doen van een stage
- Het verrichten van praktische werkzaamheden

Op de site van onder andere Handicap + Studie en Gezondheidsnet staan verschillende studietips voor deze studenten.

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Ringleiding
- Soloapparatuur
- Opnameapparatuur in combinatie met spraakherkenningssoftware

→ **Onderwijsmaatregelen**

Een student met een gehoorstoornis is gebaat bij de volgende maatregelen:

- Planning van onderwijsactiviteiten in zalen met een permanente of tijdelijke ringleiding
- Goede zaalverlichting ten behoeve van het liplezen
- Schriftelijke ondersteuning van colleges en andere activiteiten (powerpoint, sheets of bord)
- Goed gestructureerd en toegankelijk studiemateriaal
- Een tijdig vastgelegd onderwijsprogramma

→ Tentamens

- Mededelingen, die bijvoorbeeld tijdens een schriftelijk tentamen niet per microfoon worden verstrekt, zal de student niet horen of begrijpen
- Bij een tentamen kan een doventolk worden ingeschakeld
- Schrijf namen, cijfers en data op indien je merkt dat de student deze niet exact verstaat

→ Tips voor docenten

- Laat dove en slechthorende studenten voor in de collegezaal of lokaal zitten, zorg dat voldoende licht op je gezicht valt
- Herhaal vragen en opmerkingen uit de zaal
- Spreek uitsluitend met je gezicht naar de zaal gericht
- Spreek langzaam en articuleer duidelijk, maar overdrijf niet: dit kan het mondbeeld vervormen en woorden kunnen verminkt overkomen
- Gebruik de zender van soloapparatuur als je daarom verzocht wordt
- Schakel omgevingsgeluiden zoveel mogelijk uit (bijvoorbeeld airconditioning) en vraag de andere aanwezigen om onnodig geluid te beperken
- Zorg dat belangrijke informatie ook op schrift (bord) wordt gegeven, zoals namen, formules, deadlines, maar zet je betoog niet voort als je op het bord schrijft
- Zorg voor zeer gedisciplineerd discussiegedrag in werkgroepen en probeer daarbij de slechthorende of dove student actief in de discussie te betrekken door deze bij naam aan te spreken
- Dove en slechthorende studenten zullen vaak losse opmerkingen, woordgrapjes (vooral binnensmonds) en informatie die varieert in intonatie niet begrijpen

→ In persoonlijke contacten

(docenten, studentendecanen, studieadviseurs, studieloopbaanbegeleiders)

- Vraag bij het maken van een afspraak hoeveel tijd de student denkt nodig te hebben, aangezien gesprekken vanwege de beperking langer kunnen duren
- Indien een student doof is, kun je de student vragen een doventolk mee te nemen
- Zorg dat er voldoende licht op je gezicht valt, ga tegenover de student zitten en laat de student met de rug naar het raam gekeerd zitten
- Houd je gezicht vrij als je praat, praat langzaam (zonder te overdrijven) en kijk de student aan. Spreek op korte afstand

- Vraag de student iets op te schrijven als je een woord, een naam niet kunt verstaan
- Een gehoorapparaat kan sterk beïnvloed worden door omgevingsgeluid. Zoek voor een gesprek zo mogelijk een ruimte op met weinig omgevingsgeluid (ook het ruisen van een computer, een open raam kan hinderlijk zijn)

→ **Tips voor studenten**

- Zorg dat betrokkenen weten dat jij slechthorend bent door het zelf te melden of door gebruik te maken van de diensten van de studieadviseur en/of studentendecaan. Zorg dat docenten vooraf zijn geïnformeerd over de wijze waarop zij met jouw beperking rekening kunnen houden
- Vraag aan een medestudent aantekeningen te mogen overnemen of, indien je dit lastig vindt, overleg met de studieadviseur of studentendecaan over de mogelijkheid om dit via hen te regelen (zie ook pagina 30)
- Vraag bij colleges waarbij (audio)visueel materiaal wordt gebruikt om ondertiteling, een samenvatting of toelichting vooraf
- Vraag zo nodig of je mondelinge tentamens schriftelijk mag doen
- Onderzoek in hoeverre je handicap een belemmering kan zijn in het uitoefenen van de beroepsmogelijkheden. (zie ook pagina 30)

→ **Bronnen en verwijzingen**

- www.onderwijsnhandicap.nl
- <http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>
- www.nvvs.nl (Nederlandse Vereniging voor Slechthorenden)
- www.shjo.nl (Slechthorende Jongeren Organisatie)
- www.hoorzaken.nl
- www.doof.nl
- De begeleiding van studenten met een handicap. Dienst Studentzaken en -welzijn. Universiteit van Amsterdam, 1993

Chronische ziekte

Met chronische ziektes worden alle ziektes bedoeld die een chronisch verloop hebben. De bijbehorende beperkingen zijn afhankelijk van aard en ernst van de aandoening.

Voorbeelden van chronische ziektes zijn: Multiple Sclerose (MS), Reuma, COPD, Cistic Fibrose, Darmziektes (bijvoorbeeld Ziekte van Crohn) en Diabetes.

→ Kenmerken:

Veel ziektes, zoals bijvoorbeeld MS en reuma kunnen pijn veroorzaken.

→ Gevolgen:

Door chronisch gebruik van medicijnen treden er veelal concentratieproblemen op.

→ Problemen in de onderwijssituatie

Afwezigheid bij colleges e.d. kan leiden tot vermindering van prestaties. Tevens kan er sprake zijn van regelmatig ziekenhuisbezoek en –opnames, onderzoek en dientengevolge afwezigheid.

Vanwege een energietekort is de belastbaarheid van een student enigszins tot sterk verminderd.

Ook kan een ziekte vermindering van mobiliteit als gevolg hebben, hetgeen tot overbelasting of verminderde toegankelijkheid kan leiden.

Indien de ziekte zich tijdens een studie openbaart, kan acceptatie hiervan moeilijk zijn en veel tijd kosten.

Soms moet door verergering van de klachten de studie onderbroken of zelfs beëindigd worden.

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Ruimte
- In overleg met studentendecaan verzoek tot later inleveren van opdrachten

→ **Onderwijsmaatregelen**

- Zoeken naar een zo gunstig mogelijk rooster (bv mogelijkheid om in andere klas lessen te volgen)
- Stage zoeken dicht bij huis (veel reistijd vermijden)
- Extra tijd bij tentamens
- Aangepast programma (in overleg met studentendecaan)
- Gebruik van studiemaatje

→ **Tips voor docenten**

- Via e-mail vragen kunnen stellen
- Collegesheets, lesstof e.d. (tevooren) op internet of mailen naar student: aanwezigheid colleges is niet altijd mogelijk
- Aanpassing van regeling verplichte aanwezigheid
- Vaste partner bij practica is handig
- Pauze tijdens tentamen

→ **Tips voor studenten**

- Zorg dat betrokkenen weten wat voor problemen je hebt door het zelf te melden of via een studieadviseur (UvA) of studieloopbaanbegeleider en studentendecaan (HvA). Zorg dat de docenten vooraf geïnformeerd zijn
- Regel op tijd afspraken over bijvoorbeeld alternatieve tentamens

→ **Bronnen en verwijzingen**

<http://www.onderwijsnhandicap.nl>

<http://www.begeleidleren.nl>

<http://chronischeziekten.startpagina.be/>

<http://www.rivm.nl/gezondheid/chronische/>

Dyslexie

Dyslexie lijkt de meest voorkomende functiebeperking te zijn onder studenten. Dyslexie, of woordblindheid betreft ernstige en hardnekkige problemen bij de automatisering van het lezen en/of de spelling. Dyslectici hebben, zelfs als zij extra hulp krijgen, moeite met foutloos en vlot leren lezen en spellen. Ook hebben zij moeite met het leren lezen en spellen in de moderne vreemde talen. Dyslexie is onafhankelijk van intelligentie; het komt ook voor bij normale of zelfs hoge intelligentie. Kinderen met dyslexie blijven wat betreft schoolprestaties achter bij het gemiddelde niveau. Dit ondanks inzet en ijver, met alle gevolgen van dien in de persoonlijke, gezins- en maatschappelijke sfeer.

→ Kenmerken

Over de oorzaken van dyslexie is wetenschappelijk geen éénduidigheid. In grote lijn zijn wetenschappers het meestal wel eens over de volgende factoren: (snelheid van) fonologische verwerking en oeroepbaarheid van de taalkennis. Dyslectici hebben moeite om letters (visuele code) snel om te zetten in klanken (auditieve code). De oorzaak van deze problemen ligt vooral aan de kant van de auditieve code. Dyslectici hebben meestal minder talent voor de snelle verwerking daarvan.

→ Gevolgen

De lees- en spellingproblemen die het gevolg zijn van dyslexie blijken in de praktijk behandelbaar te zijn. Dit wil zeggen dat verreweg de meeste dyslectici kunnen komen tot een aanvaardbaar niveau van geletterdheid. Een niveau waarmee zij zich staande kunnen houden in deze maatschappij. Het is daarbij van groot belang dat de handicap zo vroeg mogelijk wordt onderkend; bovendien moet de behandelmethode zoveel mogelijk afgestemd worden op de individuele situatie. Hierbij spelen naast de individuele probleembeschrijving zaken een rol als: wat motiveert de leerling, wat zijn sterke kanten, welk niveau van geletterdheid heeft hij nodig, werkt hij graag met computers? Hoe kunnen computers hem ondersteunen bij zijn lezen en spellen?

Mensen met dyslexie zijn vaak creatieve, beeldende of logische denkers. Wanneer zij op school goed worden begeleid en leerstrategieën kunnen ontwikkelen die bij hen passen, zullen ze met minder pijn en moeite de positie in de samenleving kunnen innemen die bij hun talenten aansluit. Schooluitval en onderprestatie als gevolg van dyslexie komt dan niet meer zo veel voor.

→ **Problemen in de onderwijssituatie**

Belemmeringen kunnen ontstaan bij de volgende onderdelen:

- Collegen volgen (combinatie van luisteren en schrijven)
- Aantekeningen maken
- Bestuderen lesmateriaal
- Individuele werkstukken maken
- Schriftelijke tentamens maken
- Deelnemen aan werkgroepen
- Lessen en materiaal in een andere taal, bijvoorbeeld Engels

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Spraakherkenningssoftware
- Spraaksynthesoftware
- Studiemaatje die helpt bij lezen werkstukken e.d.

→ **Onderwijsmaatregelen**

- Extra tentamentijd
- Eventueel aparte ruimte voor tentamens

→ **Tips voor docenten bij tentamens**

- Extra tijd
- Reken geen spelfouten aan bij tentamens van niet-taalvakken

→ **Tips voor docenten bij colleges, werkgroepen**

- Gebruik bij woorden en teksten afbeeldingen en tekeningen
- Breng zoveel mogelijk structuur aan in de lesstof
- Gebruik overzichtelijke teksten (let op contrast, lettertype en interlinie, duidelijke alinea's)

→ **Tips voor docenten bij het maken van duidelijke presentaties**

- Behandel slechts één thema per dia
- Beperk je tot 5 à 7 regels tekst per dia
- Plaats kernideeën of sleutelwoorden liefst in het midden van de dia
- Zorg dat afbeeldingen, schema's en dergelijke voldoende groot en duidelijk zijn
- Maak hand-outs, voor zover aantal studenten dit toelaat. Uitdelen voor college

→ **Tips voor studenten**

- Er bestaat een cursus Studeren met dyslexie. In deze cursus komen naast studievaardigheden en het maken van een goede planning ook schrijfstrategieën en gebruik van diverse hulpmiddelen aan bod. Voor informatie over deze cursus zie: www.uva.nl/sz
- Maak gebruik van expertise van lotgenoten, die al verder in de studie zijn
- Gebruik van een studiematje, die je werk nakijkt en met je bespreekt

→ **Bronnen en verwijzingen**

<http://www.onderwijsnhandicap.nl>

<http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>

<http://www.iwal.nl>

<http://www.dyslexie.nl>

<http://www.stichtingdyslexienederland.nl/>

→ **Voorzieningen**

Spraakcabine bij de Universiteitsbibliotheek, zie voor meer informatie: <http://www.uba.uva.nl/dienstverlening/object.cfm/objectid=2AE718D5-BF35-46B3-A65922137B8D99D0>

<http://www.surfdiensten.nl> (goedkoopst, hebben een overeenkomst met instellingen)

<http://www.lexima.nl>

<http://www.kanteffspeech.nl/spraakherkenning.htm>

→ **Literatuur**

Hofmeester, Nel (2002). Studeren met dyslexie: Informatie, praktische aanpak, noodzakelijke ontwikkelingen. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Motorische beperkingen

Er kunnen allerhande oorzaken aan het hebben van een motorische beperking ten grondslag liggen: spierziekten, ongeluk of overbelasting (RSI bijvoorbeeld). Kenmerkend is dat er problemen zijn met mobiliteit van ledematen, of het nu zitten, bewegen of het gebruik van de handfunctie is. In de meeste gevallen is er sprake van verminderde belastbaarheid.

→ Kenmerken

Sommige motorische beperkingen zijn zichtbaar, maar een aantal is vrijwel niet zichtbaar, zoals RSI of reuma. De beperkingen kunnen in intensiteit, oorzaak en vorm variëren: spierziekten, spasticiteit maar ook een ziekte als MS, die tot vermindering van mobiliteit leidt.

→ Gevolgen

Voor een student met een motorische beperking kan het (veelvuldig) gebruik van een computer veel problemen opleveren. Dit kan leiden tot het moeten aanvragen van aanpassingen in het onderwijs. Ook kan de toegang tot de instelling en/of ruimtes daarbinnen lastig of zelfs onmogelijk zijn. Denk aan monumentale panden, waar geen helling aanwezig is voor rolstoelgebruikers of een draaideur. Men is dan afhankelijk van anderen, wat niet altijd prettig is. De beperking kost vaak een hoop extra gereguleerde energie, wat soms ten koste gaat van de studie.

→ Problemen in de onderwijssituatie

De toegankelijkheid tot ruimtes, maar ook apparatuur kan lastig zijn. Van belang is dat de student aangeeft wat nodig is om het onderwijs naar behoren te volgen. Dat kan een aangepaste tafel of stoel zijn, gebruik van een (aangepaste) laptop bij tentamens, maar ook het nodig hebben van een pauze tijdens een tentamen.

Op de site van onder andere Handicap + Studietoelichting en Gezondheidsnet staan verschillende studietips respectievelijk manieren om met motorische beperkingen om te gaan, bijvoorbeeld bij RSI.

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Aangepast meubilair
- Ruimte
- Toegankelijkheid gebouwen of verplaatsing college cq werkgroep naar ruimte, die wel toegankelijk is
- Gebruik computer, al dan niet aangepast bij colleges en tentamens
- Technische hulpmiddelen
- Invalidentoilet

→ **Onderwijsmaatregelen**

- Gebruik van ruimte
- Rustpauzes inplannen
- Beperken lokaalwisseling of afleggen grote afstanden
- Tentamens in delen opsplitsen

→ **Tips voor docenten**

- Via e-mail vragen kunnen stellen
- Collesheets, lesstof e.d. (tevooren) op internet of mailen naar student: aanwezigheid colleges is niet altijd mogelijk
- Aanpassing van regeling verplichte aanwezigheid
- Vaste partner bij practica is handig
- Pauze tijdens tentamen
- Take home tentamen
- Mondeling i.p.v. schriftelijk tentamen, indien mogelijk

→ **Tips voor studenten**

- Zorg dat betrokkenen weten wat voor problemen je hebt door het zelf te melden of via een studieadviseur (UvA) of studieloopbaanbegeleider en studentendecaan (HvA). Zorg dat de docenten vooraf geïnformeerd zijn
- Regel op tijd afspraken over bijvoorbeeld alternatieve tentamens

→ **Bronnen en verwijzingen**

www.onderwijsnhandicap.nl

<http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>

Psychische problemen

Er zijn veel verschillende soorten psychische problemen, die variëren in kenmerken, gevolgen en hevigheid. Ook kunnen lichamelijke klachten en beperkingen (bijvoorbeeld MS of dyslexie) psychische klachten ten gevolge hebben.

Voor uitgebreide informatie zie onder andere:

<http://ggz.startpagina.nl/> en <http://www.ggzrichtlijnen.nl/>

Kenmerken en gevolgen van de meest voorkomende psychische problemen aan de Universiteit en Hogeschool van Amsterdam

→ **Depressie**

Een sombere, depressieve stemming is vaak een normale reactie op teleurstelling of verlies. De stemmingsdaling is dan van voorbijgaande aard en behoeft in de meeste gevallen geen gerichte antidepressieve behandeling.

De diagnose depressie wordt gesteld in de volgende omstandigheid: het gedurende ten minste twee weken bijna dagelijks optreden van drie of meer van de volgende symptomen, waarbij ten minste één van de eerste twee symptomen obligaats is:

- sombere stemming;
- verlies van interesse of plezier;
- besluiteloosheid of concentratieproblemen;
- gevoelens van waardeloosheid of schuld;
- gedachten aan de dood of aan suïcide;
- agitatie of remming;
- vermoeidheid of energieverlies;
- slapeloosheid of overmatig slapen;
- verandering van eetlust of gewicht.

Een milde depressie is een depressie met drie of vier van de bovengenoemde symptomen. Een ernstige depressie is een depressie met vijf of meer van de bovengenoemde symptomen. De ernst van de depressie wordt mede bepaald door de duur en intensiteit van de symptomen en de gevolgen voor het dagelijks leven en sociale functioneren. Naast het onderscheid in ernst worden nog twee andere vormen van een depressie onderscheiden: de bipolaire stoornis en de psychotische depressie. Een bipolaire stoornis wordt gekenmerkt door manische episoden naast episoden van ernstige depressies. Een psychotische depressie is een ernstige depressie die gepaard gaat met hallucinaties en wanen.

→ **Faalangst**

Van faalangst is sprake wanneer iemand ten gevolge van angst onder het verwachte niveau presteert. Op zich is het geen probleem wanneer een student bij een studie een zekere spanning ervaart ('tentamenstress'), dit kan zelfs tot betere prestaties leiden. Het wordt vervelend indien deze spanning de persoon blokkeert in het leveren van prestaties. Angst voor een opdracht of taak (presenteren, paper) kan het denken volledig beheersen en ook lichamelijke reacties als hartkloppingen, zweten, maagklachten, darmklachten, hoofdpijn, slapeloosheid of hyperventilatie veroorzaken. De onzichtbaarheid van de aandoening kan tot onbegrip leiden.

Er wordt ook wel onderscheid gemaakt in actieve en passieve faalangst. De actieve faalangstigen zijn nooit tevreden over hun voorbereiding, ze worden ook vaak als perfectionisten beschouwd. De passieve faalangstigen blokkeren: ze hebben enorm veel moeite om tot uitvoering van een taak te komen.

Studenten met faalangst hebben vaak een negatief zelfbeeld. Eventuele successen worden toegeschreven aan factoren die buiten henzelf liggen, terwijl slechte resultaten dat negatieve zelfbeeld bevestigen.

→ **Angststoornissen**

De grens tussen gewone angst en een angststoornis is niet altijd even makkelijk te trekken. Kenmerkend voor een angststoornis is dat de angst buitensporig is en duidelijk niet realistisch, terwijl de persoon er zoveel last van heeft dat het dagelijkse leven er ernstig door belemmerd wordt. Er zijn verschillende soorten angststoornissen en wisselende uitingsvormen: onder andere paniekstoornis, fobieën en gegeneraliseerde angststoornis. Onzichtbaarheid en onbekendheid kunnen onbegrip veroorzaken.

Stoppen met een studieactiviteit is bij een angstaanval mogelijk. Afwezigheid en beperkte belastbaarheid kunnen gevolgen zijn. De student is stressgevoelig en onzeker, wat kan resulteren in sociale beperkingen en isolement.

→ **Borderline**

Dit is een persoonlijkheidsstoornis, die gepaard gaat met onder andere angst, depressiviteit en in de war zijn. Basiskenmerken zijn impulsiviteit en emotionele instabiliteit. Veel kenmerken kunnen in combinatie met andere tot een totaal ander beeld leiden. Eén aspect kan bijvoorbeeld erg op de voorgrond treden (bij mannen alcoholmisbruik, bij vrouwen eetstoornissen), terwijl een andere borderline patiënt alle kenmerken in milde vorm heeft.

Met name verslavingsproblematiek, zoals alcoholmisbruik, maar ook eetstoornissen zijn soms lastig te zien en erg hardnekkig. Deze studenten melden zich vaak niet of pas laat aan voor hulp. De student heeft hoge verwachtingen van zichzelf en anderen waardoor hij of zij snel wordt teleurgesteld. Hij of zij heeft een negatief zelfbeeld en moeite met relaties, maar ook met alleen zijn.

→ **Algemeen**

Behalve de bovengenoemde verschijnselen kampen de meeste mensen met psychische problemen ook met vermoeidheid, al dan niet vanwege het gebruik van medicijnen. Dit is lang niet altijd zichtbaar en kan tot extra problemen in de onderwijssituatie leiden.

→ **Problemen in de onderwijssituatie**

Belemmeringen kunnen ontstaan tijdens:

- tentamens
- bestuderen van lesmateriaal
- college volgen, zowel wat betreft verwerken van informatie als ook aanwezigheid
- individuele opdrachten
- deelname aan werkgroepen, presenteren en samenwerken
- practica, stage, veldwerk

Op de site van Handicap + Studie zijn verschillende studietips voor deze categorie beperkingen te vinden.

→ **Mogelijke voorzieningen**

- Rustruimtes
- Eventueel aparte ruimte bij tentamens

→ **Onderwijsmaatregelen**

- Extra begeleiding (zie ook pagina 30)
- Aanwezigheidsversoepeling
- Docent bij wie student zich veilig voelt voor mondelinge tentamens
- Aangepast programma (na overleg met studentendecaan en/of studieadviseur)
- In uiterst geval tijdelijk stoppen van studie

→ **Tips voor docenten**

- Goede duidelijke feedback
- Mogelijkheid voor latere inleverdata
- Advies inwinnen deskundige (zie laatste hoofdstuk voor gegevens Studentenzaken)
- Hulp bij stagelopen
- Presentatie eventueel samen met andere studenten laten doen

→ **Tips voor studenten**

- Ondanks moeheid ten gevolge van psychische klachten toch proberen door te gaan met studeren, eventueel met extra hulp
- Actief studeren: onderstrepen, hardop lezen, samenvatten
- Thuiswerken
- Opnemen van colleges
- Realistische planning maken
- Concentratiedagboek bijhouden
- Duidelijkheid aan de werkgroep geven (eventueel na overleg met een studentendecaan, studieadviseur of studieloopbaanbegeleider)
- Afspraken maken over verwachtingen, mogelijkheden en beperkingen stage op stageplaats

→ Bronnen en verwijzingen

www.onderwijsnhandicap.nl

<http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>

<http://www.huisartsenkliniek.nl/depressie.htm>

<http://www.begeleidleren.nl>

Bureau Studenten Psychologen (zie pagina 30 voor adres)

Visuele beperking

Visuele beperkingen: stoornissen, waarbij het zicht beperkt wordt of compleet wegvalt. Voorbeelden: glaucoom, retinitis pigmentosa, blindheid of kokerblik.

→ Kenmerken

Minder scherp zien, beperkt gezichtsveld, beperkte diepte-inzicht, beperkte kleurwaarneming en beperkte licht- donkeraanpassing.

→ Gevolgen

Problemen met communicatie (missen van non-verbale communicatie), veiligheid, oriëntatie, lezen, schrijven, hanteren/gebruiken van bepaalde voorwerpen.

→ Problemen in de onderwijssituatie

Er kunnen vooral problemen ontstaan bij schriftelijke activiteiten tijdens de studie, zoals tentamens en werkstukken maken, maar ook bij gebruik van computers, het volgen van colleges en deelname aan practica of werkgroepen. Door goede voorbereiding en kennis van de beperkingen van de student kunnen veel van deze problemen voorkomen worden. Doordat niet alleen het studeren met een beperking extra moeite kost, maar ook gewone dagelijkse dingen, hebben veel studenten ook last van energieproblemen.

→ Mogelijke voorzieningen

- Computeraanpassingen, zoals brailleleesregel en brailleprinter, spraaksyntheseapparatuur en een beeldschermloep
- Schrijfhulpmiddelen, zoals een 'reading pen' (www.readingpen.nl)
- Individuele studieruimte met aangepaste computer en bijvoorbeeld extra licht of mogelijkheid voor spraaksynthese en vergrotingssoftware
- Digitale agenda
- Voicerecorder gebruiken voor het maken van aantekeningen (hiermee kun je aantekeningen inspreken)

→ **Onderwijsmaatregelen**

- Extra begeleiding
- Studiemaatjes om notities te maken of stof voor te lezen
- Extra pauzes
- Advies van een deskundige
- Vast aanspreekpunt voor roosterwijzigingen, eventueel hulp bij vinden lokalen
- Afspraken over practica, zoals extra begeleiding en handelingen die niet uitgevoerd kunnen worden mondeling beschrijven (eventueel vrijstelling voor bepaald onderdeel of vervangende opdracht, vaste partner)
- Info van de opleiding via de mail
- Extra begeleiding bij stage

→ **Tips voor docenten**

- Lichaamstaal wordt niet of in mindere mate waargenomen
- Spreek duidelijke taal, stel heldere vragen, informeer en adviseer helder
- Gebruik passende toonzetting. Zo kunnen misinterpretaties voorkomen worden
- Stof digitaal aanleveren: mail informatie/namen/adressen door zodat student deze m.b.v. eigen vergrotingssoftware goed kan lezen
- Op tijd aanleveren van boekenlijst (omzetten in braille/gesproken boek/digitale vorm)
- Geef toelichting bij plaatjes
- Geef samenvatting van colleges en bijvoorbeeld video's
- Geef extra tijd om te lezen
- Mogelijkheid tot mondeling toelichten en ingesproken stukken inleveren
- Presentatie geven i.p.v. werkstuk schrijven
- Opdrachten in delen maken
- Diagnostische toetsmogelijkheden (een proeftoets maken om bijvoorbeeld te kijken hoe er wordt gevraagd, om je aanpassingen uit te proberen en om delen van de stof te toetsen)

→ **Tentamens maken**

- O.a. extra tijd, vergrote letters, individuele ruimte, spraakherkenning, spraaksynthese

→ Tips voor studenten

- Zorg dat betrokkenen weten dat jij een visuele beperking hebt door het zelf te melden of door gebruik te maken van de diensten van de officiële begeleiders. Zorg dat de docenten vooraf zijn geïnformeerd over de wijze waarop zij met jouw beperking rekening kunnen houden
- Vraag aan een medestudent aantekeningen (vergroot) te mogen kopiëren
- Maak duidelijk afspraken over informatievoorziening (bijvoorbeeld per e-mail), vraag bijvoorbeeld de docent aantekeningen te mailen
- Vraag bij colleges, presentaties e.d. waarbij videomateriaal wordt gebruikt om een samenvatting of toelichting vooraf
- Gebruik een voicerecorder voor het maken van aantekeningen
- Vraag zonodig of je schriftelijke tentamens mondeling kunt doen
- Onderzoek in hoeverre je handicap een belemmering kan zijn in het uitoefenen van de beroepsmogelijkheden. Zoek bijvoorbeeld een stageplek waar duidelijk de mogelijkheden en beperkingen naar voren kunnen komen
- Inventariseer/realiseer toegankelijkheid van de faculteit en eventuele stageplek
- Zorg voor een stageverslag of portfoliopresentatie als (belangrijk deel) van beoordeling (hierdoor ben je minder afhankelijk van de persoonlijke mening van je stagebegeleider en krijg je een extra kans om je competenties te bewijzen)

→ Bronnen en verwijzingen

www.onderwijsnhandicap.nl

<http://www.tudelft.nl/live/pagina.jsp?id=da2e024c-8700-4706-8d60-6833fb60d08c&lang=nl>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Categorie:Oogaandoening>

<http://www.dedicon.nl> (levert onder meer luisterboeken op cd en toegankelijke tekstbestanden via internet)

<http://www.nvbs-student.nl> (belangengroep Slechtzienende en Blinde studenten)

<http://home.visio.org> (Visio biedt informatie, advies en verschillende vormen van

revalidatie, begeleiding, onderwijs en wonen voor mensen met een visuele beperking)

Informatie over dienstverlening aan studenten met een functiebeperking

→ Nuttige adressen binnen de HvA en UvA

Studentenzaken Hogeschool van Amsterdam
Weesperzijde 190
1097 DZ Amsterdam
telefoon: 020 - 595 14 63
website: <http://www.sz.hva.nl/>
<http://www.sz.hva.nl/decaaat/>

Studentenzaken Universiteit van Amsterdam
Binnengasthuisstraat 9
1012 ZA Amsterdam
telefoon: 020- 525 8080
website: www.uva.nl/sz

Op deze website is informatie te vinden over dienstverlening door zowel studentendecanen, studentenpsychologen en loopbaanadviseurs.

→ Website

www.studerenmeteenfunctiebeperking.nl

Dit is een gezamenlijke website van de Hogeschool en Universiteit van Amsterdam met informatie voor studenten, docenten en andere medewerkers. Hierop staat informatie over de beperkingen zelf en mogelijke voorzieningen binnen het onderwijs, toegankelijkheid van gebouwen en voorzieningen in de gebouwen, verwijzingen naar relevante informatie over wet- en regelgeving en scholing van studenten en medewerkers. Voor vragen en opmerkingen over deze handleiding kun je ook terecht op deze website.

